

Çoban Köprüsü - Pasinler / Erzurum

ret-nümâdır" cümlesiyle tavsif etmiştir. Bu yıllarda köprü tamir edilmiş olmalıdır. Beygu, yazısı çok bozuk olan kitâbeden bu tamirin IV. Murad döneminde (1623-1640) yapıldığının güçlükle anlaşıldığını yazar. Ayrıca yukarıda bahsedilen kitâbedeki 1140 (1727-28) tarihine bakarak yapının Sultan III. Ahmed döneminde tekrar bir tamir gördüğü sonucuna varılmıştır. Herhalde bir taşkın sonunda kuzey kenarındaki bir göz yıkıldığından 1289'da (1872) tamir sırasında bu göz örülerek kapatılmıştır. Köprü'nün son olarak 1946-1948 yıllarında büyük bir tamir gördüğü bilinmektedir.

Çoban Köprüsü'nün bir Bizans yapısı olduğu yolundaki görüş ise (W. Kundig — F. Roiter, s. 13) ciddiye alınamayacak bir iddiadır. Anadolu ve Rumeli'de rastlanan, gerçekten her biri bir mimarlık şaheseri olan Türk köprülerine yakıştırılan bu gayri ciddi teşhisler her türlü ilmi dayanaklardan yoksundur.

Bir gözü yakın tarihlerde iptal edilerek içi doldurulan köprü aslında yedi gözlü olarak inşa edilmiştir. Söylentiye göre inşasında yaklaşık 6 km. uzaktaki Honigi köyünden çıkarılan taşlar kullanılmıştır. Değişik boyutlarda muntazam yontulmuş olan bu taşlar pembe, siyah ve gri olmak üzere muhtelif renklerde. Yine mahallî bir söylentiye göre temeller ağaç takviyeler üzerine atılmıştır.

Çoban Köprüsü'nün sivri kemerli sekiz ayağı vardır. İki tarafında kesme taştan korkuluklar bulunur. Beygu köprü'nün uzunluğunu 220 m. olarak göstermişse de Gülgün Tunç bunun 128 m. olduğunu bildirir. Genişliği ise 8.50 metredir. En büyük kemer açıklığı 13 m., en yüksek noktası 30 m. kadardır. Köprü'nün ilgi çekici özelliği, gözleri ayıran ayaklara bitişik olan sel yarıklar ve bunların öbür yüzdeki yarım yuvarlak payandalarında görülür. Bu mahmuz biçimindeki çıkıntıların üstlerinde köşeli şekilde yarım kulecikler inşa edilmiş, bun-

ların üstleri yarım piramit şeklinde külahlarla kapatılmıştır. Âdeta yarım kümbetleri andıran bu unsurlardan batı cephesindekilerin mazgal biçiminde menfezlere sahip oluşu içlerinin boş olduğunu gösterir. Beygu bunların, bekçilerin veya gelip geçenlerden mürûriye vergisi alan görevlilerin barınakları olabileceğini ileri sürmüştür. Bu görüşe karşı çıkan İ. H. Konyalı bu "köşk"lerin, içlerine girmeyi sağlayacak kapıları olmadığına göre, barınak değil sadece köprü'nün dış görünümünü zenginleştiren mimari unsurlar olduğunu belirtir. Menfezler ise ona göre yalnız kuşların girebilmesi için düşünülmüştür. Fakat köprü ayaklarının içlerinin boş oluşu, bu meselenin mühendislik açısından daha etraflı şekilde incelenmesi gerektiğini gösterir. Başka köprülerde de ayakların içlerinde boşluklar tesbit edilmiş (Çermik, Diyarbakır, Hasankeyf köprüleri) ve bunların içlerine, köprü tabanında açılmış olan menfezlerden inilebileceği anlaşılmıştır. Aynı durum Çoban Köprüsü'nde de söz konusu olabilir.

Korkuluk levhalarının yüzeylerinde birçok taşçı işaretlerine rastlanmıştır. Bunlardan bir tanesi ok takılı yay biçimindedir. İ. H. Konyalı da çeşitli yerlerde gördüğü taşçı işaretlerinden bahsederek kadeh, semse, servi, kuş ve ibrik motiflerini tesbit etmiştir. İki servi kabartması arasında 1289 (1872) tarihinin yer alması, bu motiflerin hiç değilse bir kısmının bu tamir sırasında yapıldığını gösterebilir.

Konyalı, köşklardan bazılarının külahlarının tepesinde alemler olduğunu, hatta bunlardan bir tanesinde "Allah" adının okunduğunu ileri sürer. Köprü'nün doğu tarafında mahmuzlar üzerinde zen-

gin kabartma süslemeler görülür. Bunlar girift düğümler halinde geometrik motiflerden, zencereklerden veya ters ve düz "Y" biçiminde frizlerden meydana gelmiştir. Her ayakta değişik olan bu süsleme şeritlerinden birinde ise tomurcuklar ve yapraklardan meydana gelen bir bezeme yer almıştır. Köprü'nün altından su akmadığı zamanlarda pâyelelerin alt kenarlarında da bazı kabartma süslemelerin varlığı görülmüştür.

Çoban Köprüsü Anadolu'nun en eski Türk köprülerinden biri olarak özel bir değere sahiptir. Yaptırını hususunda henüz bilinmeyen noktalar bulunmakla beraber mimarisi ve süslemesinin yardımıyla XIV. yüzyıla doğru yapılmış olabileceğini ileri sürmek mümkündür.

BİBLİYOGRAFYA :

Matrakçı Nasuh, *Sefer-i Irâkeyn*, s. 225, lv. 24*; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 43, 223, 383; Abdürrahim Şerif Beygu, *Erzurum Tarihi*, İstanbul 1936, s. 210-213, rs. 64-66; Konyalı, *Erzurum Tarihi*, s. 438-442; *Karayolları Bülteni*, sy. 148, Ankara 1962, s. 22-23; Rahmi Hüseyin Ünal, *Les Monuments Islamiques anciens de la ville d'Erzurum et de sa région*, Paris 1968, s. 153-157; a.mlf., "Erzurum Dahilinde İslâm Devri Anıtları Üzerine Bir İnceleme", *EFAD*, VI (1974), s. 129; Cevdet Çulpan, *Türk Taş Köprüleri*, Ankara 1975, s. 66-67, rs. 36/1-4; Gülgün Tunç, *Taş Köprülerimiz*, Ankara 1978, s. 60-64; W. Kundig — F. Roiter, *Türkiye*, Zürich (ts.), s. 13.

SEMÂVİ EYİCE

ÇOBAN MUSTAFA PAŞA KÜLLİYESİ

Gebze'de

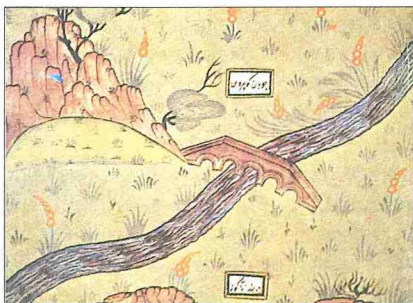
XVI. yüzyıl kaynaklarının

Mimar Sinan'a ait

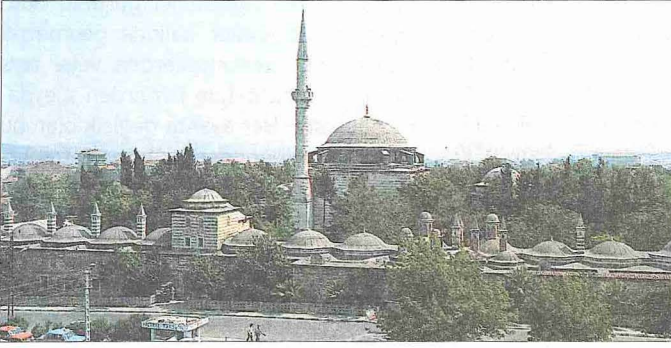
olduğunu yazdıkları külliye.

Külliye, Yavuz Sultan Selim'in kızlarından Hafsa Sultan'la evli olan Çoban Mustafa Paşa (ö. 935 / 1529) yaptırmış ve Memlük tarzındaki süslemelerinde kullanılan malzemeleri de Mısır valisi iken bizzat kendisi oradan getirmiştir. Caminin mermer kitâbesinde ebcedle verilmiş 930 (1523-24), ahşap kapı kanatlarında ise 929 (1522-23) tarihleri okunmaktadır. Adının *Tuhfetü'l-mîmârîn*, *Tezkiretü'l-ebniye* ve *Tezkiretü'l-bün-yân*'da geçmesine rağmen eserini Mimar Sinan'a ait olup olmadığı hususu, 1521-1522 yıllarında Belgrad ve Rodos seferlerine katıldığı ve özellikle 1523 yılının onun böyle büyük bir külliye inşa edebilmesi açısından erken olduğu ileri sürülerek tartışma konusu yapılmıştır. Bugün kuvvetli bir ihtimale Mimar Si-

Çoban Köprüsü'nün XVI. yüzyılda yapılmış bir minyatürü (Matrakçı Nasuh, *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn*, IÜ Ktp., TY, nr. 5964, vr. 24*)

ÇOBAN MUSTAFA PAŞA KÜLLİYESİ

Çoban
Mustafa
Paşa
Külliyesi -
Gebze /
Kocaeli

nan'ın daha önce başlayan inşaatı tamamladığı veya burada yardımcı mimar olarak çalıştığı kabul edilmekte ve Mısır'daki orijinaliyle boy ölçüşebilecek seviyedeki Memlûk tarzı süslemelerin de Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethinden sonra İstanbul'a gönderdiği Memlûk sarayının baş mimarı Ahmed b. Bedrî Hasan b. Tolunî ve yanındaki ustalar tarafından yapılmış olabileceği düşünülmektedir (bk. Aslanapa, *Türk Sanatı*, s. 253; a.mlf., *Osmanlı Devri Mimarisi*, s. 165; İA, X, 656).

Külliye, gösterdiği mimari düzen ve içinde bulundurduğu yapıların çokluğu bakımından menzül külliyelerinin en başarılı örneklerinden biridir. Anadolu'ya ve İran'a giden kervanların, batıdaki topraklardan yola çıkan hacı adaylarının ve doğu yönüne yapılan seferlerde ordunun buradan geçmesi, Gebze'nin kuzeybatısında bir tepe üzerinde bulunan külliyesinin bu kalabalık kitlelerin ihtiyacını karşılayacak kapasitede büyük (117 × 106 m.) yapılmasına sebep olmuştur. Külliye camii, türbe, medrese, imaret, tekke, kütüphane, dârüşşifâ, paşa odaları, kervansaray ve çarşı içinde bulunan hamamdan meydana gelmiştir. Yapılar dikdörtgen bir avlu üzerinde camiyi üç taraftan çevrelemektedir. Son cemaat yeri duvarına bitişik eksene dik bir duvar avluyu, yarısı kible istikametinde türbenin, diğer yarısı da son cemaat yerinin önünde kalmak üzere ikiye böler. Cami avlusuna üç kapı ile girilir. Avlunun ortasında onikigen planlı, altta muslukları, üstte ise havuzu çevreleyen mermer şebekeli bir şadırvan vardır. Bunun üzeri altı ahşap direğe oturan, cepheleri üçgen alınlıklı kırma bir ahşap çatı ile örtülüdür.

Cami. Dengeli bir geometrik düzenin hâkim bulunduğu külliye cami nisbeten küçük yapılmıştır. Merkezde yer alan cami ile türbe, şadırvan ve kervansarayın ana girişi örten kubbeleri aynı eksen

üzerindedir. 14,5 × 14,5 m. ölçüsünde kare planlı, tek kubbeli ve tek minareli bir yapı olan cami, 0,5 m. kadar yükseklikte taş bir zemin üzerine oturur. Üç sıra tuğla, bir sıra kesme taş düzeniyle örülen duvarlar 14 m. yüksekliğindedir. Her cephede ikişer dikdörtgen alt pencere ile kible duvarı ve yan cephelerde birer sivri kemerli orta pencere, bunların üstünde de birer yuvarlak fevkanî pencere bulunmaktadır. Son cemaat yerindeki beş kubbeyi sivri kemerlerle birbirine bağlanmış, başlıkları mukarnaslı altı sütun taşır; orta kubbe diğerlerinden daha yüksek olup iç yüzü dilimlidir.

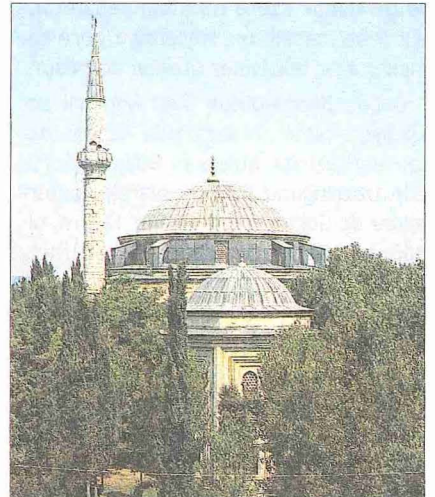
Son cemaat yerinde, girişin iki yanında tam bir simetri gösteren Memlûk tarzı geometrik renkli taş bezemeler pencerelerin üst sınırında son bulmakta, bunları üstlerinden boydan boya geçen kalınca bir bitki motifli friz çerçevelemektedir. Her iki tarafta da cephe süslemeleri, kapının yanından pencereye, pencereden nişe ve oradan da duvarın sonuna kadar aynı karakterde devam eden üç grup kompozisyonlardan meydana gelmiştir. Bu kompozisyonlar çiçekli küfi ile yazılmış âyetlerden oluşan bir yazı kuşağıyla ikiye ayrılmış durumdadır. Yazı kuşağının altında kalan renkli dikdörtgen taşlar beyaz ince mermer şeritlerle çerçevelenmiş ve aralarına siyah macun doldurulmuştur. Yazının üstünde ise aynı tarzda yapılmış kare çerçeve içerisinde yuvarlak bir koyu renkli madalyon ve köşelere yerleştirilmiş geometrik motifler bulunmaktadır. Her iki taraftaki mihrâbiyelerin kavsaraları zikzaklar, orta kısımları kısa oklardan meydana gelmiş bir desen, alt kısımları ise uçları palmet şeklinde biten uzun dikdörtgenlerle süslenmiştir. Pencereler sade silmelerle çevrilidir. Minareye çıkan kapının üzerinde besmele ile yine çiçekli küfi bazı yazılar göze çarpar.

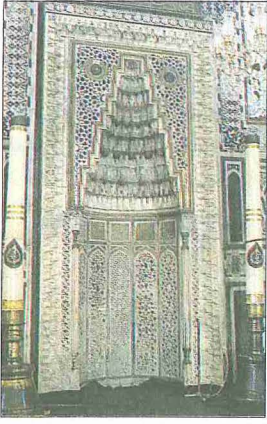
Beş sıra mukarnas yaşmaklı âbidevi taçkapı, her iki yandaki taş bezemele-

rin ortasından duvar boyunca yükselmektedir. En dışta ince bir geometrik bordür, onun içinde iki silme, daha içte de onikigenlerin kesişmesiyle oluşmuş sonsuz karakterli bir kuşak çerçeveyi meydana getirir. Girişin her iki yanında altta küçük birer niş, bunların üstünde kare içinde küfi yazılar bulunur. Dış köşelerde, alt ve üstleri kum saati biçiminde birer burmalı sütunçe yer alır. Bunların üstünde, cephedeki geniş geometrik bordürün içteki uzantısı mukarnaslı kavsaraya kadar devam etmektedir. Geçmeli iki renkli taştan basık kemerli kapı açıklığının üstüne iki satırlık mermer sülüs kitâbe yerleştirilmiştir.

Harim dört taraftan, duvarların üçte bir yüksekliğine kadar renkli dikdörtgen mermer levhalarla kaplanmıştır. Duvarlar karşılıklı olarak birbiriyle aynı şekil ve rengi gösterirler. Burada da bezemeler üstten kalın geometrik bir bordürle sınırlandırılmış ve çiçekli küfi yazı kuşağıyla ortadan ikiye ayrılmıştır. Mihrabın iki yanındaki kuşakta besmele ve Âyetü'l-kürsî devam ettiği gibi mihrabın ve kapının iki yanında yazı kuşağının hemen üstünde "Zengî düğümü" olarak adlandırılan madalyonlar yer alır. Pencere içlerinin zeminleri de renkli taşlarla geometrik olarak bezenmiştir. Mihrabı kalın bir bordür çerçevelemektedir. Kavsarası on sıra mukarnaslı mihrap nişinin iki tarafında birer sütunçe bulunur; nişin içini ve dışındaki bordüre kadar olan köşe kısımlarını geometrik kompozisyonlar kaplar. Minber tamamen mer-

Çoban Mustafa Paşa Camii ve Türbesi

Çoban
Mustafa
Paşa
Camii'nin
mihrabı

merden yapılmış olup yine çeşitli geometrik motiflerin sergilendiği renkli kakmalarıyla çok ince bir işçiliğe sahiptir. Merdiven korkulukları onikigenlerin, üçgen aynalıklar ise sekizgenlerin kesişmesiyle meydana getirilen desenlerle tezyin edilmiştir. Harime girişin sağında, kuzeybatı köşesinde yer alan müezzin mahfilini birbirine Bursa kemerleriyle bağlanan üç mermer dikme üzerine kurulmuştur. Döşemesini, üzeri mukarnaslı mermer giriş ve geometrik kompozisyonlu mermer korkuluk şebekesi çevrelemektedir. Ahşap tavanı ise özgün kalem işi nakışlar süslemektedir.

Oyma mermer, taş levha ve kakma süslemelerin yanında caminin ahşap kapı ve pencere kanatları da mükemmel bir işçilik göstermektedir. Girişte yer alan kündekârî teknikle yapılmış "Ahmed Usta" imzalı kapı kanatları, on iki ışınli yıldızların birbirine geçmesinden oluşan sonsuz karakterli bir kompozisyona sahiptir; motifler arasındaki boşlukları doldurmak için fildişi, bağa ve sedef kullanılmıştır. Bu kapı kanatları üzerinde bâninin adını ve inşa tarihini veren iki satırlık lüle taşı kakma kitâbe bulunmaktadır. Sekiz alt pencerenin fildişi ve sedef kakmalı kanatları da altta ve üstte yazı kuşakları, ortalarında ise geometrik kompozisyonlarla süslenmiştir. Kubbede, alt pencerelerin tavan kısımlarında ve müezzin mahfilinde kalem işi bezemeler görülmekte, kible duvarı ile yan duvarlardaki sivri kemerli orta pencerelerde ve üstlerinde yer alan yuvarlak fevkanî pencerelerde "revzen-i menkûş"lar bulunmaktadır.

Türbe. Kesme taştan inşa edilen sekizgen planlı türbenin önünde yerden 0,75 m. yüksekliğindeki girişin üstünü, dördü serbest, ikisi türbe duvarı içinde bulunan dikdörtgen mermer ayakların taşıdığı üstü kurşun kaplı bir revak ör-

ter. Her cephede altta ve üstte olmak üzere ikişer pencere yer almaktadır. Basık kemerli kapının ve pencerelerin ahşap kanatları camininkilerle aynı ustalığı gösterir. İçeride 6,40 m. çapındaki kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. Lahdin baş tarafındaki muahhar kitâbede Çoban Mustafa Paşa'nın kısa hayat hikâyesi yazılıdır. Duvarların üçte bir yüksekliğine kadar firuze renkli altıgen ve kare şeklinde sır altı tekniğiyle yapılan geometrik ve bitkisel motifli çinilerle kaplı olduğu görülmektedir.

Medrese. Caminin güneydoğusunda kalan medrese, klasik Osmanlı medrese plan şemasındadır ve doğudaki büyük kubbeli dersane ile onun kuzey ve güneyinde bulunan birer kubbeli iki eyvan ve yine kubbe örtülü on yedi odadan meydana gelmiştir. Doğu tarafındakiler hariç odaların önünde de kubbe ile örtülü revaklar yer almaktadır. Üç ayrı kapıdan girilebilen medresenin, hepsi pencereli olan odalarının tamamında tuğla ocak ve iki gözlü birer raf bulunur.

Dârüşşifâ. Cami avlusunun doğu köşesinde ve medresenin yanında yer alan dârüşşifâ kesme taştan inşa edilmiştir. Kubbe örtülü on odadan ibaret olup odaların her birinde bir ocak, iki gözlü raf ve iki pencere bulunmaktadır. Köşelerdeki iki oda diğerlerinden daha büyüktür.

Tekke. Külliye'nin kuzeydoğu köşesinde yer alan revaklı büyük bir avlunun etrafına "U" düzeninde dizilmiş on iki derviş hücreleriyle bu avluya açılan ikinci bir avlunun ortasındaki 5 × 5 m. ölçülerinde kubbeli, ikisi sokağa, ikisi avluya bakan dört pencereli bir tevhidhânen ibaret olan tekke, alması örülmüş moloz taş-tuğladan inşa edilmiştir. Büyük avlunun çevresindeki revaka açılan ve beşik tonoz örtülü olan derviş hücrelerinde sokağa bakan birer pencere, birer ocak ve ikişer gözlü birer raf bulunmaktadır. Kervansaray tarafındaki iki odanın pencereleri revaklı avluya, tevhidhâne avlusu da bir kapı ile helâlara açılmaktadır.

Kervansaray. Cami avlusunu kuzeyden sınırlayan kervansarayanın ana girişi kesme taştan, diğer kısımları moloz taştan inşa edilmiştir. Dikdörtgen bir alan üzerinde üç bölümden oluşan yapının orta kısmı yolcular için han, yan kısımları ise hayvanları için ahırdır. Hanın sokağa ve avluya bakan her iki cephesinde de mazgal açıklıkları sıralanır.

Paşa Odaları. Cami avlusunun batı yanında birbirine bitişik sekiz kubbeli bir mekândan ibaret olan paşa odaları, yüksek mevkide bulunan şahıslara ayrılmış özel bir misafirhanedir. Önündeki revakın meyilli çatı örtüsünü devşirme başlıklı sütunlar taşır. Diğer binalarda olduğu gibi buranın da bütün odalarında ocak ve raflar bulunur. Paşa odaları ile kervansaray arasında altı hücreli, tonoz örtülü ayrı bir helâ yapılmıştır.

Kütüphane. Külliye'nin baş tarafındaki cümle kapısının üstünde yer alan kütüphane taş ve tuğladan yapılmıştır. Kapının yanından bir merdivenle çıkılan ve biri avluya, diğeri sokağa bakan kare planlı iki odadan meydana gelir. Sokağa bakan kubbeli oda altı, daha küçük ve tonoz örtülü olan diğeri ise dört pencere ile aydınlatılmıştır.

İmaret. Caminin batısında bulunan ve türbe avlusundan pencereli kalın bir duvarla ayrılan imaret moloz taştan yapılmıştır. İnce uzun dikdörtgen plandaki yapı, sekiz kubbe ile örtülü dört mekândan meydana gelir; mutfak kısmı ortadadır. Binanın gerek diğer birimlerden bağımsız ve tecrit edilmiş biçimde planlanması, gerekse iki kubbesine aydınlık feneri yapılarak koridorlarında hava ceyrânı sağlanması, yemek kokularının bütün külliye'ye dağılmaması için özel bir planlamayı göstermektedir.

Kullanılmadığı için bazı kısımları harap vaziyette bulunan külliye binalarından medrese ile paşa odaları halen (1993) erkek ve kız Kur'an kursu olarak hizmet vermekte, cami ve türbede ise 1992 yılında başlayan ve 1993 sonunda tamamlanacağı belirtilen bakım ve restorasyon

Çoban Mustafa Paşa Camii'nin Memlûk etkili taş süslemesiyle küfi yazı kusağından bir detay

ÇOBAN MUSTAFA PAŞA KÜLLİYESİ

çalışmaları devam etmektedir. Bu sebeple daha önce boş duran kervansarayın girişin sağındaki batı kısmı mescid olarak kullanıma açılmıştır.

Hamam. Külliye'den uzakta çarşı içinde yer alan hamam, klasik devir özelliklerine sahip simetrik planlı bir çifte hamamdır. Moloz taş ve tuğla ile inşa edilmiştir. Erkekler kısmı cephesinin ortasında bulunan taçkapı tamamen mermerdendir ve iki yanında mermer sövelerin çerçevelediği birer pencere yer alır. Kadınlar kısmının giriş cephesi de erkekler kısmınıninkine benzer; fakat kesme taştan yapılmıştır. Giriş holü kenarları 11 m. olan bir karedir. Soyunmalıklar, ılıklik ve sıcaklıklar kubbe örtülüdür. Halen faal olan hamamlar yakın yıllarda tamir görerek bazı mermer döşemeleri ve kurnaları yenilenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Aptullah Kuran, *The Mosque in Early Ottoman Architecture*, Chicago-London 1968, s. 17; Metin Sözen, *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul 1975, s. 163-165; Aysen Nuran Aldoğan, *Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi* (lisans tezi, 1977), İÜ Ed.Fak. Genel Kitaplığı; a.mlf., "Gebze-Çoban Mustafa Paşa Camii ve Memlûk Etkili Bezemesi", *Türkiyemiz*, sy. 38, İstanbul 1982, s. 27-38; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1984, s. 253; a.mlf., *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul 1986, s. 163-169; a.mlf., "Sinân", *İA*, X, 656; Zeki Sönmez, *Mimar Sinan ile İlgili Tarihi Yazmalar-Belgeler*, İstanbul 1988, s. 31, 33, 34, 36, 67, 70, 83, 88, 89; İkinur Aktuğ, *Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi*, Ankara 1989; Semavi Eyice, "Gebze'de Mustafa Paşa Külliyesi", *Bilgi*, X/119, İstanbul 1957, s. 9-10; Ömer Lütfi Barkan, "Şehirlerin Teşekkül ve İnkişafı Tarihi Bakımından Osmanlı İmparatorluğunda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar", *İFM*, XXIII/1-2 (1963), s. 342-379; Feridun Dirimtekin, "Gebze (Dakibya-Eskihisar)", *TTOK Belleteni*, sy. 263 (1963), s. 10-13.

KÖKSAL SEYHAN

ÇOBANOĞULLARI

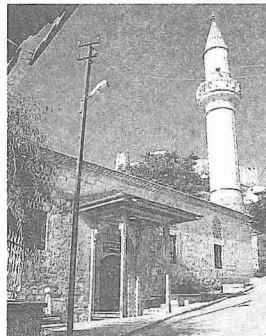
Kuzeybatı Anadolu'da
XII. yüzyıl sonlarında kurulan
bir Türk beyliği.

Kurucusu, Anadolu Selçuklularının Kastamonu uç beyi olan Emîr Hüsameddin Çoban'dır. Oğuzlar'ın Kayı boyuna mensup olan Emîr Çoban'ın Anadolu fâtihi Kutalmışoğlu Süleyman'ın emirlerinden Karategin'in soyundan geldiği rivayet edilir ve kaynaklarda dürüst, kahraman, cömert, devamlı gazâ ile meşgul bir kişi olarak anılır (İbn Bîbî, s. 304). Beyliğin kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemek-

le beraber varlığı XII. yüzyılın sonlarına kadar geri götürülebilir. Hüsameddin Çoban'ın 608 (1211-12) yılında Kastamonu beyi olarak bulunduğu ise kesindir. Nitekim 616'da (1219-20) I. Alâeddin Keykubad'ın tahta çıkışında Konya'ya giderek ona bağlılığını arz etmiş ve Kastamonu Beyliği menşurunu yenilemiştir.

Hüsameddin Çoban, Moğollar'ın Kırım'a kadar uzanarak önemli bir ticaret merkezi olan Suğdak'ı işgal etmeleri üzerine Alâeddin Keykubad tarafından Kırım'a sefer yapmakla görevlendirildi. Kırım sahiline başarılı bir çıkarma yapan Çoban Suğdak'ı geri almakla kalmadı, Kıpçak hanının ve Rus meliklerinin itaatini de sağladı. Bir süre Suğdak'ta kalan emir burada bir cami yaptırdı; ayrıca kadı, imam ve müezzinler tayin etti. Daha sonra da Selçuklu sultanının emriyle 1224'te Kastamonu'ya döndü (daha geniş bilgi için bk. HÜSAMEDDİN ÇOBAN).

Ölüm tarihi bilinmeyen Emîr Çoban'ın yerine Kastamonu Beyliği'ne oğlu Alp Yürek geçti. Onun zamanında Anadolu Selçuklularının Moğol hâkimiyetine girmesiyle Çobanoğulları Beyliği de Anadolu'nun yeni hâkimlerine tâbi oldu. Sadece siyasi değil ekonomik bağımsızlıklarını da kaybeden Çobanoğulları'nın başına 1280 yılı civarında Alp Yürek'in oğlu Muzaferüddin Yavlak Arslan geçti. *Saltuknâme*'de, Kastamonu bölgesinde "kâfirlere karşı amansız cihad açtığı" belirtilen Yavlak Arslan'ın beyliği, III. Gıyâseddin Keyhusrev (1266-1284) ve II. Mesud'un (1284-1296, 1302-1310) hükümdarlık dönemlerine rastlar. Anadolu'nun diğer bölgelerindeki beyliklere kıyasla onun zamanında Kastamonu'da durum nisbeten sâkindi. Bununla birlikte Yavlak Arslan, Anadolu Selçukluları arasındaki taht mücadelelerine aktif rol oynadı ve başlangıçta II. Mesud'a tâbi olduysa da (1284) sonradan ona muhalefet etti.

Çobanoğulları
dönemine ait
672 (1273)
tarihli
Atabey
Gazi Camii -
Kastamonu

1291 yılında İlhanlı Hükümdarı Arğun'un ölümünden sonra Moğollar arasındaki taht mücadelesi yüzünden Anadolu'daki diğer Türkmen toplulukları gibi Çobanoğulları Beyliği'nde de kıpırdamalar başladı. Anadolu tekrar karışıklıklar içine düştü. Muzaferüddin Yavlak Arslan bu iç karışıklıklar sırasında öldü. Yerine geçen oğlu Mahmud Çobanoğulları Beyliği'nin son emiridir. Beylik dönemi uzun sürmemekle birlikte onun zamanında Bizans topraklarına akınlar yapılmış ve Sakarya nehrinin batı tarafındaki bazı yerler fethedilmiştir. O sıralarda Osman Bey'den daha nüfuzlu bir durumda olduğu anlaşılan Emîr Mahmud'un Candaroğlu Süleyman tarafından mağlûp edilmesinden (1309) sonra Çobanoğulları Beyliği sona erdi ve yerini Candaroğulları aldı.

Bir asır kadar Kastamonu ve dolaylı olarak elinde tutan Çobanoğulları zamanında özellikle beylik merkezi olan Kastamonu yoğun ilmi ve edebî faaliyetlere sahne oldu. Bunda, başta Hüsameddin Çoban olmak üzere emirlerin kültür ve imar faaliyetleriyle yakından ilgilenmelerinin rolü büyüktür. Bu emirlerin âlim ve sanatkârlara gösterdikleri yakınlık Orta Asya, İran ve Irak taraflarından birçok ilim adamı, mütefekkir ve sanatkârın Kastamonu'ya gelmesine sebep oldu. Bunlar Çobanoğulları beyleri için eserler kaleme aldılar. Adına en çok eser yazılan emir, Muzaferüddin Yavlak Arslan'dır. Nitekim Anadolu'da uzunca bir süre müderrislik ve başkadılık görevlerinde bulunan, astronomi, fizik, felsefe ve coğrafya alanında ün kazanmış büyük âlim Kutbüddin-i Şîrâzî Kastamonu'ya gelerek yazdığı *İhtiyârât-ı Muzaferî* adlı astronomi kitabını ona ithaf etmiştir (Ayasofya Ktp., nr. 3595). Aynı şekilde Muhammed b. Mahmûd *Fusûâtü'l-'adâle fi kavâ'idü's-salât* adlı Farsça eserini, Hoşlu Hasan b. Abdülmü'min *Nüzhetü'l-küttâb* adlı inşâ kitabını yine Yavlak Arslan adına telif etmiştir. Hasan b. Abdülmü'min, Emîr Mahmud adına da *Kavâ'idü'r-resâ'il* adıyla bir inşâ kitabı yazmıştır.

Çobanoğulları zamanında imar işleri de önem verilmiştir. O dönemden günümüze ulaşan bazı kalıntılar bunu ispat etmektedir. Beylik zamanında inşa edilen en muhteşem yapı, Taşköprü'deki Muzaferüddin Yavlak Arslan Medresesi'dir. Bu medrese Osmanlılar döneminde de ilim merkezi olma özelliğini devam ettirmiştir (Mecdî, s. 139, 140; Atâî, s. 30, 518).